

Cuprins

Prefață	9
I. Atitudinea dialectică a Părinților Capadocieni față de dialog	15
1. Valorificarea dialogului clasic de către Părinții Bisericii	16
2. Particularitatea dialogului patristic	23
a. Dialogul adevărat și dialectica	23
b. Dialogul ortodox al unirii mistice cu Dumnezeu	29
c. Dialog, silogisme și dialectică la Sfântul Grigorie Palama	32
d. Da și nu pentru dialectică și dialog clasic	37
e. „Metodă” și cunoaștere în dialogul cu Dumnezeu	40
3. Părinții Capadocieni, principalii îndrumători în studiul dialogului patristic	44
a. Toate sunt secundare lui Dumnezeu.....	44
b. Dumnezeu și împreună cu El, omul	46
II. Dialogul existențial întreit la Părinții Capadocieni	50
A. Premise teologice și antropologice ale dialogului existențial	50
a. Dialogul intra-treimic între persoanele Sfintei Treimi	51
1. Comuniunea infinită dintre Persoanele Sfintei Treimi	51
2. Deplina intersubiectivitate a Persoanelor Sfintei Treimi.....	58
3. Dumnezeu Cel personal și treimic este o existență dialogică	61
4. Cunoașterea dialogală	63

b. Dialogul teandric între Dumnezeu și oameni.....	65
1. Dialogul cu Dumnezeu prin lucruri	66
2. Structura dialogică a omului	68
3. Dimensiunea dialogică ontologică a persoanei umane	73
B. Dialogul existențial întreit	77
Caracterul unitar al dialogului întreit	77
a. Dialogul cu noi înșine.....	80
1. Homo absconditus.....	80
2. „Mai lesne cunoaștem cerul decât pe noi înșine”.....	82
3. Spune-mi ce înseamnă <i>exist</i> ?	83
4. Omul, un adevărat „microcosmos”	85
5. Patimile: boli ale sufletului	87
6. Dialogul contradictoriu	89
7. „Exercițiile evlaviei”	91
8. Cunoașterea de sine prin interiorizare.....	93
9. Dialogul comuniunii teologice.....	94
b. Dialogul cu Dumnezeu.....	101
1. Persoana supremă: temeiul dialogului	101
2. Iubirea: mișcarea dialogică spre fapte.....	103
3. Cunoașterea lui Dumnezeu prin puterea Duhului	106
4. Dialogul cu sine și cunoașterea lui Dumnezeu	108
5. Purificarea ca premisă a dialogului cu Dumnezeu.....	109
6. Dorul tainic al dialogului iubitor cu Dumnezeu.....	111
7. Dialogul darului dintre Dumnezeu și om.....	113
8. Dialogul chipului cu Arhetipul	117
9. Dialogul sinergic al asemănării cu Dumnezeu.....	122
10. Demersul dialogului.....	125

11. Autenticitatea dialogului se certifică în rugăciune	127
12. Întruparea: marele răspuns al lui Dumnezeu la dialogul omenesc	131
13. Cunoașterea catafatică și apofatică	135
14. Scopurile dialogului cu Dumnezeu	141
15. Un dialog veșnic	146
c. Dialogul cu aproapele	152
1. Ipostasul uman – un <i>eu</i> raportat la un <i>tu</i> de aceeași natură.....	152
2. Dialogul cu Dumnezeu constituie autenticitatea celorlalte dialoguri	156
3. Dialogul arată familiaritatea dintre noi	157
4. Destinația dialogică a cuvântului	161
5. Caracterul apofatic al dialogului interpersonal	166
6. Dialogul interpersonal se clădește pe puterea invincibilă a iubirii	170
7. Dialogul existențial prin cuvânt și lucrare	172
8. Biserica, spațiul dialogului cu c(C)elălalt.....	175
9. Libertatea dialogului	180
10. Moralitatea dialogului	184
11. Dialogul și cunoașterea adevărului	186
Bibliografie	193
Surse.....	193
Lucrări și studii	206

Arhim. Dr. Teofan Mada

**TAINA DIALOGULUI
ÎN GÂNDIREA
PĂRINȚILOR CAPADOCIENI**

Editia a II-a revizuită

Prefață

Dorința și strădania noastră de a cunoaște gândirea de-Dumnezeu-purtătorilor noștri Părinți, cu referință particulară la fenomenul dialogului, ne duce pe noi de la bun început la o constatare axiologică: „spiritualitatea ortodoxă... este în esența ei biblică... Părinții Bisericii au trăit din Biblie și gândeau și se exprimau prin Biblie, astfel erau învățați minunat de ea, până acolo că ei înșiși se identificau cu însăși existența biblică.”¹ Adevărul de credință este păstrat în Biserică și își are temeiul în Sfânta Scriptură și în învățătura Sfinților Părinți. Prin urmare, problemele de învățatură și viață duhovnicească nu constituie o premisă individuală, ci ele sunt o chestiune a pliiromei Bisericii. „Cei care sunt ai Bisericii lui Hristos sunt ai adevărului și cei care nu sunt ai adevărului nu sunt ai Bisericii lui Hristos”². Unitatea dintre Adevăr și viață este puterea și semnul caracteristic al Bisericii. Teologia este o taină divino-umană a Bisericii, care nu susține ceva, ci mărturisește; nu este o contradicție, ci o mărturisire în spațiul vieții personale. „Nu caut pe ale voastre, ci pe voi”³, ne atenționează Apostolul Pavel: caut omul, mântuirea lui = teologia. Viața în Hristos și exprimarea ei trebuie să fie în conformitate cu Adevărul cel Unul, pentru că El vorbește și ne duce la viața veșnică cea una. Sfântul Grigorie al Nyssei spune că noaptea Învierii „devine mai luminoasă decât ziua”. Duhul Sfânt la Cincizecime ne comunică din belșug viața veșnică, Împărăția lui Dumnezeu. Și aceasta este viața noastră cea adevărată, care „este ascunsă cu

¹ P. Evdokimov, *Ortodoxia*, Neuchâtel, 1959, p. 254.

² Sf. Grigorie Palama, *Anularea scrisorii lui Ignatie de Antiohia*, 3, II, ed. Hristou, p. 627.

³ II Cor. 12, 14.

Hristos în Dumnezeu”⁴. Iar manifestarea acestui adevăr în întreaga noastră viață constituie esența spiritualității creștine. Apostolul Pavel definește această nouă viață ca fiind „trăirea în Duhul și umblarea în Duhul”⁵. Sfinții au fost cei care au dovedit cu timp și fără timp că se împărtășesc din această viață nouă reînnoită, transfigurată prin Duhul Sfânt.

Pentru acest motiv, Sfinții ca pătimitori ai îndumnezeirii reprezintă cei mai de seamă cunoscători, cercetători și interpretatori autentici de valoare ai Sfintei Scripturi⁶, și principalii exprimatori ai adevărului evanghelic și ai vieții duhovnicești, la nivelul la care, împreună cu Sfânta Scriptură, cultul liturgic și întreaga tradiție a Bisericii constituie izvoarele credinței ortodoxe. De aceea, de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți sunt o „evanghelie” vie întrupată. Sfânta Scriptură se comentează de cei „care au fost învățați prin harul lui Dumnezeu și ne-au învățat imitând pe Dumnezeu”⁷. Sfinții au cunoscut „iubirea cea mai puternică decât moartea”⁸, ei sunt „cei care au cântat cântarea cea armonioasă a teologiei”⁹, ajungând dascăli ecumenici: „prin legile lor dumnezeiești marginile pământului se adună și se unesc într-o singură Ortodoxie”.

Pentru a înfăptui însă toate acestea, nu a fost suficientă numai educația lor literară, formația filosofică și teologică sau instruirea pedagogică academică a vremii sau, în fine, iscusitul lor talent scriitoricesc. Înaintea acestora, ca o premisă a lor și ca temei al întregii edificări creștine, era nevoie de cunoașterea și trăirea personală a tradiției sfinte a Bisericii, adică de luminarea de sus a Duhului Sfânt. Această sinergie sau co-sinergie în

⁴ Col. 3, 3.

⁵ Gal. 5, 25.

⁶ Referitor la rolul Scripturii în viața Părinților, vezi Florovsky, *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις*, Θεσσαλονίκη, 1976, p. 139-143.

⁷ *Epistola II către Varlaam*, 58, ed. Hristou, p. 258.

⁸ *Cântarea Cântărilor*, 8, 6.

⁹ *Stihiră* la Vecernia Tuturor Sfinților.

gândirea și opera teologică a Părinților nu e altceva decât credința Bisericii, care e exprimată cu certitudine în textele de-Dumnezeu-purtătorilor noștri Părinți, în imnologia lor și în hotărârile Sinoadelor.

Sfântul Ioan Damaschin – dogmatistul Bisericii pune în paralel într-un mod foarte caracteristic opera Părinților Bisericii cu scrierile Profeților Vechiului Testament și cu cele ale Evangheliștilor și Apostolilor Noului Testament. Părinții nu sunt altceva decât continuarea înaintașilor lor din paginile Scripturii.¹⁰ Există o concordanță în Duhul între textele Scripturii și cele ale Părinților, întrucât cei din urmă au învățat sau scris prin „puterea cea mișcătoare a Duhului”¹¹. Putem vorbi despre o continuitate și comuniune în adevăr între Evangheliști, Apostoli, Părinții vechi și cei noi de-a lungul istoriei Bisericii. Sfântul Grigorie Palama redă acest adevăr: „noi – chiar și atunci când ceva nu pare a fi în concordanță cu teologia Duhului Sfânt și, firește, dat de către însuși Duhului Sfânt – trebuie să-l lămurim și să înlăturăm pietrele de poticnire și în toate modurile să demonstrăm că Părinții mai noi au aceeași mărturisire ca și cei mai vechi, în comun și separat, precum și noi cu ei și toți împreună în comuniune cu cel care ne este comun prin fire, stăpânul nostru, și cu Tatăl nostru prin har.”¹²

În consecință, e de la sine înțeles de ce „Biserica atribuie autoritate și importanță egală acestor momente decisive ale tradiției patristice, care au devenit Tradiția ei, și Sfintei Scripturi”¹³. Teologia patristică „este o afirmație cerească”, „Da-ul și Amin-ul veșniciei”. Teologia lor e o scriere gravată

¹⁰ Sf. Ioan Damaschin, *Expunere precisă a credinței Ortodoxe* 4, 17, PG 94, 1176 B. Cf. Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, PG 74, 537 B; Sf. Ioan Gură de Aur, *La Cincizecime* 2, PG 50, 464; Sf. Grigorie al Nyssei, *La Cântarea Cântărilor* 12, PG 44, 1016 ab.

¹¹ Sf. Grigorie Palama, *Epistola II către Varlaam*, 58, p. 258.

¹² *Cuvântul II doveditor* 5, p. 82.

¹³ Στυλ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, 1, Αθήνα, 1977, p. 24.

de Dumnezeu, e darul Duhului. Creația lor e concepută, alcătuită și crește din harul și puterea libertății Duhului. Nu e o transmitere mecanică (arheologie), ci o transmitere de viață ce se întrupează ființial în organisme vii. Dumnezeu, spune Sfântul Dionisie Areopagitul în lucrarea sa *Despre numirile dumnezeiești*, „nu cunoaște cele ce sunt prin știința celor ce sunt, ci prin știința Lui Însuși”. Tot astfel și sfinții nu vedeau realitatea prin simțire sau gândire ci, așa cum Sfântul Grigorie Palama ne descrie în lucrarea *Triade în apărarea Sfinților isihăști*, „prin puterea și harul propriu minții deiforme, care face cele îndepărtate ca fiind înaintea ochilor și înfățișează într-un mod mai presus de fire cele viitoare ca prezente”. Adevărata cunoaștere a celui ce este se dovedește a fi necunoașterea: „a vedea în nevedere”, după afirmația lui Grigorie de Nyssa, un alt Părinte care a pățimit la rândul lui negația. La întrebarea „Ce este cunoașterea?”, Sfântul Isaac Sirul răspunde: „simțirea vieții nemuritoare”. Cu această simțire prin har, omul „cunoaște cele materiale în chip nematerial, cele împărțite în chip neîmpărțit și cele multe în chip unitar”. Cunoașterea este una a comuniunii dialogale: poate fi transmisă organic. Perioada patristică nu se termină cu Sfântul Ioan Damaschin, întrucât această perioadă coincide cu perioada Bisericii.¹⁴

În cele ce urmează și în cadrul temei dialogului, gândirea teologică și compozițiile creatoare ale Părinților Bisericii vor constitui pentru noi indicatori ai demersului nostru duhovnicesc. Mai ales că de-Dumnezeu-purtătorii noștri Părinți, fundamentați pe Sfânta Scriptură, inspirați, luminați de Sfântul Duh și mișcați existențial de iubire către aproapele, au înfăptuit un dialog pastoral complex, cuprinzător.

Au și transfigurat până într-un anumit grad lumea în limbajul, simțirea și gândirea lor. Și numai astfel au putut să cunoască, finalmente și în mod autentic, adevărul, limitele și

¹⁴ Cf. G. Florovsky, *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις*, p. 150-153.

condițiile existenței umane. Mai întâi de toate, s-au preocupat să-i indice omului canale de comunicare, verificate autentic spre sine însuși, înspre cunoașterea propriului sine, apoi înspre Dumnezeu, izvorul vieții lui și, în fine, înspre co-existența lui, adică înspre celălalt semen.

Analiza ce urmează, limitată la Părinții Capadocieni, va încerca să arate temeiul gândirii lor, profunzimea opiniilor lor. Împreună cu alte elemente care vor apărea, evident, în demersul nostru, ele vor încerca să lumineze atitudinea acestor mari Părinți ai Bisericii față de dialog.

Autorul

I. Atitudinea dialectică a Părinților Capadocieni față de dialog

Numim sau denumim „dialectică” atitudinea Părinților față de dialogul antic, întrucât nu e pur și simplu o poziție oarecare dintr-o anumită perspectivă și numai cu un singur înțeles. Nu e lipsită de judecată și necugetată, pozitivă sau negativă. Nu e nici un simplu *da* și nici acel ușor *nu* general. Dimpotrivă, e vorba de o atitudine critică, dinamică și creatoare. E plină de reflecție și menține dinamica alegerii libere, înțelepciunea primită de sus și discernământul, precum și „perihoreza reciprocă” între Dumnezeu și om.

Într-o mare măsură, concepția patristică păstrează elemente ale gândirii dialectice¹⁵ și în principal forma „teză – antiteză – sinteză”. Acceptarea atitudinală (teză) de la început a fenomenului dialogului și valorificarea tuturor elementelor pozitive și auxiliare ale lui pentru căutarea, descoperirea și consolidarea adevărului; pe urmă prudența, distincția, antiteza față de acea capacitate absolutizată a „cuvântului” (rațiunii) omenească. Aceasta înseamnă evitarea anticeii „defăimări sau ofense” (*ὁ βρωτός*) și recunoașterea limitelor omenești, în interiorul cărora cuvântătorii despre Dumnezeu pot să se miște și să teologhisească despre marile subiecte teologice.¹⁶ În fine, sinteza duhovnicească de aur,

¹⁵ Elementul dialectic în atitudinea și gândirea Părinților Capadocieni constituie „o metodă dialectică prin care Grigorie Teologul analizează teme variate ca elemente înrudite și personale, care determină astfel dimensiunea mare și tragismul acestui dialog interior”: Δ. Τσάμη, *Η διαλεκτική φύσις της διδασκαλίας Γρηγ. του Θεολόγου*, Ανάλεκτα Βλατάδων 1, Θεσσαλονίκη, 1969, p. 12.

¹⁶ Tradiția ortodoxă a făcut distincția între înțelepciunea dumnezeiască și cea omenească. Vezi I Cor.1, 12, 20, 21; 3, 19; Col. 2, 8; Iac. 3, 15-17; Clement Alexandrinul, *Stromate*, 1, 5, BEΠ 7, p. 246; Origen, *Împotriva lui Cels*, PG 6, 13, 1309 A; Sf. Vasile cel Mare, *La psalmi*, 14, PG 29, 256 BC; Sf.

luminată și echilibrată între „cuvânt” (rațiune) și „Cuvântul Dumnezeuiesc”, între gândirea filosofică teoretică și cunoașterea reală a lui Dumnezeu trăită Bisericii.

Analiza acestor poziții se va face sub formă structurală simplă și uzuală:

a. Valorificarea dialogului clasic, antic de către Părinții Bisericii;

b. Particularitatea dialogului patristic;

c. Părinții Capadocieni, principalii îndrumători în studiul dialogului patristic.

1. Valorificarea dialogului clasic de către Părinții Bisericii

Studiul dialogului la Părinții Bisericii implică de la sine o abordare mai generală și sintetică a problemei. E vorba despre corelarea limbajului teologic și filosofic, despre relația dintre filosofie și teologie, dintre cultură și filosofie.

De la început trebuie să spunem că, exceptând cazurile lui Irineu și Tertulian, „procesul teologic din secolul al II-lea și după aceea s-a realizat în special în cadrele gândirii elene, chiar și în situația în care teologii erau apuseni sau scriau în latină”.¹⁷ Acest fapt e de la sine înțeles, odată ce marii Părinți ai Bisericii și în special cei Capadocieni, nu numai că au studiat sistematic filosofia elenă, ci sunt cunoscători profunzi ai acesteia. Astfel, ei nu au tăgăduit cugetarea omenească. Din contră, o apreciază ca ceva pozitiv și chiar valoric pentru dobândirea unei terminologii teologice pentru întărirea, consolidarea rațională,

Diadoh al Foticeii, *Capete duhovnicești*, 11, Filocalia 1, ed. gr., p. 238; Sf. Maxim Mărturisitorul, *Către Talasie*, PG 90, 621 CD; Sf. Simeon Noul Teolog, *Capete practice și teologice*, 3, SC 151, p. 210.

¹⁷ Στυλ. Παπαδοπούλου, *Θεολογία και γλώσσα*, Κατερίνη, 1988, p. 8.